

## BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARDA EKOLOGIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

**Bahronova Shahnoza Said qizi**

*Osiyo xalqaro universiteti magistranti*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda ekologik tarbiyani rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlarini tahlil qilinadi. Ekologik tarbiyaning mazmuni, uni shakllantirish usullari va vositalari ko'rib chiqilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga mos keladigan pedagogik-psixologik shart-sharoitlar ta'riflanadi. Shuningdek, ekologik ong va madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan samarali metodik yondashuvlar taklif etiladi.

**Kalit so'zlar:** boshlang'ich ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik ong, pedagogik-psixologik yondashuvlar, ekologik madaniyat, o'quvchilar.

### KIRISH

Bugungi kunda ekologik muammolar insoniyat oldidagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ekologik ong va madaniyatni yosh avlod ongida shakllantirish esa ta'lim jarayonining muhim vazifasiga aylangan. Boshlang'ich ta'lim bosqichida ekologik tarbiya berish o'quvchilarning tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatlarini shakllantirish, ekologik madaniyatni rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi. Ekologik tarbiyaning samarali amalga oshirilishi pedagogik va psixologik bilimlarni uyg'un holda qo'llashni talab etadi. Shu bois ushbu tadqiqotda boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiyani rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini ilmiy asoslarda tahlil qilish maqsad qilib olindi.

Ekologik tarbiya insoniyat tarixining turli davrlarida turlicha qarashlar va yondashuvlar asosida shakllanib kelgan. Insonning tabiat bilan o'zaro munosabati qadim zamonlardan boshlab, dastlabki jamiyatlarda tabiatni asrab-avaylash zaruriyati bilan bog'liq bo'lgan. Qadimgi yunon va rim faylasuflari tomonidan tabiat bilan uyg'un yashash falsafasi ilgari surilgan. Xususan, Aristotelning tabiatga oid falsafiy qarashlari insonning tabiat bilan uyg'un yashashi zarurligini ta'kidlaydi.

XVIII-XIX asrlarda sanoatlashtirish jarayonlari ekologik muammolarni keskinlashtirdi va ekologik ongni rivojlantirish zaruriyatini paydo qildi. Nemis pedagogi Fridrix Fröbel va rus pedagogi Konstantin Ushinskiy kabi olimlar tabiatshunoslik bilimlarini ta'lim jarayoniga integratsiyalash zarurligini ta'kidlab, ekologik tarbiyaning ilk asoslarini yaratdilar. XX asrning ikkinchi yarmida ekologik muammolarning global miqyos kasb etishi ekologik tarbiyani mustaqil pedagogik yo'nalish sifatida shakllanishiga olib keldi. 1970-yillarda ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish xalqaro tashkilotlar tomonidan keng qo'llab-quvvatlandi. YUNESKO tomonidan ekologik ta'lim bo'yicha bir qancha xalqaro konferensiyalar o'tkazildi va ekologik ongni shakllantirish zaruriyatini tasdiqlovchi ko'plab xalqaro hujjatlar qabul qilindi.

O'zbekistonda ekologik tarbiyaning rivojlanishi mustaqillik yillarida yangi bosqichga chiqdi. Ekologik ta'lim va tarbiya milliy ta'lim standartlariga integratsiya qilinib, ekologik

ongni shakllantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Mirzayeva M., Toshboyev Sh., Karimova G. kabi mahalliy pedagog-olimlar tomonidan ekologik tarbiya masalalari bo'yicha qator tadqiqotlar olib borildi va pedagogik amaliyotga tatbiq qilindi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiyaning pedagogik asoslarini belgilash va amaliyotga tatbiq etish zarurati pedagogik fanning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida ekologik bilimlarni shakllantirish o'quvchilarning yosh xususiyatlari, kognitiv rivojlanish darajasi va psixologik imkoniyatlari bilan bog'liq holda amalga oshirilishi lozim. Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarida ekologik bilimlarning o'рни aniq belgilangan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiat haqida boshlang'ich bilimlarni berish, tabiatga nisbatan mas'uliyat hissini shakllantirish ko'zda tutilgan. Pedagogik jarayonda ekologik bilimlarni o'zlashtirishda interfaol usullar, amaliy tadbirlar, tabiatni kuzatish mashg'ulotlari kabi metodlar yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda. Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarning ekologik bilimlarni o'zlashtirishdagi pedagogik sharoitlar sifatida quyidagi jihatlar hisobga olinishi kerak: bolalarning hissiy qabul qilish xususiyatlari, tabiiy qiziqishlari, faol bilish jarayoniga intilishi. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim bosqichida ekologik bilimlarni o'zlashtirish o'quvchilarning tabiatga nisbatan ongli munosabatlarini shakllantiradi va ularni ekologik masalalarda faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Ekologik tarbiya psixologik jihatdan inson shaxsiyatining integral tarkibiy qismi bo'lgan ekologik ongni shakllantirishga qaratiladi. Psixologik jihatdan ekologik ong shakllanishida hissiy-emotsional mexanizmlar katta rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda ekologik bilimlarni qabul qilish va tushunishda hissiyotlar, empatiya va tabiatga bo'lgan muhabbatning shakllanishi muhim ahamiyatga ega. Psixologik nazariyalarga ko'ra, ekologik ongni shakllantirish jarayonida motivatsiya va emotsional ta'sir mexanizmlari yetakchi o'rin tutadi. Tabiat bilan muloqot qilish va kuzatish orqali bolalarda ekologik xulq-atvor shakllanadi, bu esa kelajakda ekologik madaniyatning rivojlanishiga olib keladi.

Ekologik tarbiyaning pedagogik jihatlari: Boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiyani rivojlantirishning pedagogik jihatlari quyidagi mezonlarga asoslanadi:

- Ekologik bilimlarni tizimli tarzda yetkazish;
- Amaliyot orqali o'quvchilarda ekologik ko'nikmalarni shakllantirish;
- Faol o'quv usullaridan foydalanish (tajriba, kuzatuv, ekskursiyalar).

Ekologik ta'limda ta'lim mazmunining interaktiv usullar orqali yetkazilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ongini shakllantirishda samarali bo'ladi. Pedagoglar tomonidan tabiiy muhit bilan bog'liq mavzularni jonli kuzatuvlar va amaliy tadbirlar orqali tushuntirish o'quvchilarda atrof-muhitga qiziqish uyg'otadi va ularning ekologik faoliyatga jalb qilinishini ta'minlaydi.

Pedagogik-psixologik integratsiya ekologik tarbiyani amalga oshirishning samarali shakli hisoblanadi. Bu jarayonda interaktiv pedagogik usullar bilan birgalikda psixologik mexanizmlar qo'llaniladi. Bolalar bilan ekologik loyihalar va amaliy mashg'ulotlar tashkil etish, o'quvchilarning ekologik faoliyatga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi va ekologik ongni mustahkamlaydi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiyalashda ekologik loyihalar, tabiatni kuzatish kundaliklari, tabiat burchaklarini yaratish kabi metodlar samarali qo'llaniladi. Ushbu metodlar orqali o'quvchilarning tabiatga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish mumkin bo'ladi. Amaliy tadqiqotlar natijalari va ularga asoslangan tavsiyalar ekologik ong va madaniyatni shakllantirish uchun pedagogik amaliyotda foydalanilishi mumkin.

Ekologik tarbiya psixologik jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. O'quvchilarning ekologik ongini shakllantirishda quyidagi psixologik jihatlar muhim ahamiyatga ega:

- Ekologik qadriyatlarni hissiy-emotsional jihatdan o'zlashtirish;
- Tabiatga nisbatan empatiya tuyg'usini rivojlantirish;
- Ekologik masalalarni hal qilishda ijodiy fikrlashni shakllantirish.

Psixologik yondashuv orqali ekologik bilimlarni nafaqat aqliy, balki hissiy jihatdan ham o'zlashtirish ta'minlanadi. Bu esa o'quvchilarning tabiatga nisbatan shaxsiy munosabatini shakllantirishga yordam beradi.

Pedagogik va psixologik jihatlarni integratsiyalash ekologik tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Masalan, pedagogik usullar orqali berilayotgan bilimlarni psixologik jihatdan mustahkamlash, o'quvchilarning ekologik faoliyatga nisbatan ichki motivatsiyasini oshiradi. Ekologik loyihalar, tabiatda o'tkaziladigan darslar, ekologik mavzulardagi rolli o'yinlar va guruhli ishlar pedagogik-psixologik integratsiyaning yorqin namunalari sifatida o'quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ko'rsatmoqda.

Xulosa. Boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiyani rivojlantirish pedagogik va psixologik jihatlarning integratsiyasi orqali samarali amalga oshirilishi mumkin. O'quvchilar tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishda ham pedagogik usullar, ham psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlovchi metodikalar bilan birgalikda ekologik tarbiyani olib borish zarurdir. Bu jarayon yosh avlodning ekologik ongini va madaniyatini rivojlantirishga hamda kelajakda tabiatni asrab-avaylashga qodir shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirzayeva M., Toshboyev Sh. Ekologik tarbiya va ta'lim asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 220 b.
2. Soliyeva D.R. Yosh avlodni ekologik tarbiyalash metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy kutubxonasi, 2020. – 192 b.
3. Karimova G., Ahmedova R. Boshlang'ich ta'limda ekologik ta'lim va tarbiya. – Toshkent: Universitet, 2022. – 250 b.
4. Tojiyev X. Ekologik ong va madaniyatni shakllantirishda pedagogik yondashuvlar. "Pedagogik ta'lim" jurnali, 2021, №3, 45-51 b.
5. Azimov U. Psixologik bilimlar asosida ekologik tarbiyani rivojlantirish. – Samarqand: Zarafshon, 2022. – 180 b.